

Η θεσμική απελευθέρωση των ελληνικών πανεπιστημίων από τις αγκυλώσεις, τα φαινόμενα βίας και την κομματικοποίηση

Ευάγγελος Βενιζέλος
Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, δικηγόρος. Πρώην αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης και υπουργός Εξωτερικών

Ηδημόσια συζήτηση για την ανώτατη εκπαίδευση στη χώρα μας πρέπει επειγόντως να μετατοπισθεί από τα ζητήματα ασφάλειας και αντιμετώπισης της βίας και από τα ζητήματα διοίκησης, δηλαδή τρόπου εκλογής και αρμοδιοτήτων των πανεπιστημιακών οργάνων στα ζητήματα που αφορούν την ένταξη των πανεπιστημίων μας στο παγκόσμιο περιβάλλον της τέταρτης βιομηχανικής επανάστασης, των νέων τεχνολογιών, του επαναπροσδιορισμού της παγκοσμιοποίησης, της κλιματικής αλλαγής, των νέων βιοϊατρικών προκλήσεων, της νέας «ανθρώπινης κατάστασης» που αναδείχθηκε κατά την παραινόμενη δυστυχώς περίοδο της πανδημίας.

Για την ακρίβεια υπάρχουν δυο συγκρουόμενες προσεγγίσεις του ελληνικού πανεπιστημίου. Η πρώτη είναι η συνήθης και διαδεδομένη που αναδεικνύει τις δυσλειτούργειες, τα φαινόμενα βίας και ανασφάλειας, την κομματικοποίηση και τον συ-

ντεχνιασμό, τις μειωμένες προϋποθέσεις εισόδου των φοιτητών, το χαμηλό ποσοστό αποφοίτησης σε σχέση με τους ενεργούς φοιτητές, το φαινόμενο των «αιωνίων φοιτητών», τις αντιδράσεις στην αξιολόγηση. Η δεύτερη είναι αυτή που αναδεικνύει τις πολλές εστίες ερευνητικής και διδακτικής αριστείας, τον ερευνητικό μόχθο μέσα στα πανεπιστημιακά εργαστήρια, ινστιτούτα και κέντρα με λαμπρά αποτελέσματα, τον αγώνα για την αντιμετώπιση και ανάσχεση της Covid -19 που δίνουν οι πανεπιστημιακές κλινικές και ΜΕΘ, τα εργαστήρια που αναλύουν αστικά λύματα ή επεξεργάζονται χρηστικά μοντέλα πρόγνωσης για την εξέλιξη της πανδημίας, οι ερευνητικές ομάδες που δοκιμάζουν φάρμακα ή θεραπευτικά πρωτόκολλα, τα χιλιάδες διαδικτυακά μαθήματα που διεξάγονται σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο, τα πάμπολλα χρηματοδοτούμενα από μη κρατικούς πόρους ερευνητικά προγράμματα, τους χιλιάδες αποφοίτους που διαπρέπουν επιστημονικά ή επαγγελματικά στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Υποθέτω πως είναι κοινή η παραδοχή ότι τα ελληνικά ΑΕΙ, παρά τα προβλήματα, τη μιζέρια, τις εσωτερικές αντιθέσεις, τα απαράδεκτα φαινόμενα βίας και κομματικοποίησης, είναι πάντα θεσμοί υψηλού κύρους, θερμοκοιτίδες μεγάλου διανοητικού κεφαλαίου, μηχανισμοί που διασφαλίζουν εν μέσω δυσκολιών ένα μεγάλο

βαθμό κοινωνικής κινητικότητας. Υποθέτω πως είναι ευρύτατης αποδοχής η αντίληψη που θέλει τα πανεπιστήμια θεσμούς που οφείλουν να λειτουργούν ως εγγυητικοί της ελευθερίας της σκέψης, του λόγου, της διδασκαλίας και της έρευνας. Ως προνομιακοί τόποι του ορθού λόγου, του φιλευλευθερισμού, της πολυφωνίας, της ανεκτικότητας, της διαρκούς αναζήτησης της αλήθειας μέσω διαψεύσεων και συνεχούς δοκιμασίας και ανατροπής των επιστημολογικών παραδειγμάτων. Ως θεσμικές υποστάσεις της ακαδημαϊκής ελευθερίας.

Είναι επίσης προφανές ότι στο εσωτερικό των ελληνικών πανεπιστημίων υπάρχουν διαφορετικές, άνισες και ανομοιόμορφες καταστάσεις. Μεταξύ πανεπιστημίων, σχολών, τμημάτων της ίδιας σχολής ακόμη και μεταξύ τομέων. Οι πολυπρόσωπες ιατρικές σχολές, με πολλά μέλη ΔΕΠ, κλινικές και εργαστήρια, δεν είναι εύκολο να υπαχθούν στις ίδιες προδιαγραφές με ένα ολιγομελές νέο τμήμα κοινωνικής ανθρωπολογίας σε περιφερειακό πανεπιστήμιο. Η απόλυτη νομοθετική τυποποίηση και ομοιομορφία μπορεί να αδικεί ή να μη δίνει

επαρκείς ευκαιρίες σε όλες τις καταστάσεις που φιλοδοξεί να ρυθμίσει.

Εξίσου προφανές είναι ότι στην περιφέρεια οι τοπικές κοινωνίες αποδίδουν μεγάλη σημασία στον ρόλο και την αναπτυξιακή επιρροή (υπό όλες τις πιθανές εκδοχές) του πανεπιστημίου, ενώ στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη τα ΑΕΙ είναι μια παλιά πραγματικότητα με μικρότερο τοπικό ειδικό βάρος, αν και το καθηγητικό προσωπικό διαδραματίζει, σε ατομική βάση, σημαντικό κοινωνικό ή και πολιτικό ρόλο.

Μέχρι πριν λίγα χρόνια ο αποκλειστικά δημόσιος χαρακτήρας της ανώτατης εκπαίδευσης και η επίκληση του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 εδ. β΄ Συντ. είχε αναχθεί σε ζήτημα εθνικής συνταγματικής ταυτότητας. Η καμπύλη όμως που διέγραψε η σχέση των εθνικών συνταγμάτων των κρατών μελών με το δίκαιο της ΕΕ και ο διάλογος της νομολογίας του ΔΕΕ με τη νομολογία του ΣτΕ, μετέβαλε ριζικά τα δεδομένα μέσω της αναγνώρισης των επαγγελματικών δικαιωμάτων. Θα ήταν συνταγματικός αναχρονισμός να επιμένουμε στην ερμηνευτική «καθαρότητα» του εθνικού Συ-

ντάγματος υπό συνθήκες πολυεπίπεδου συνταγματισμού. Είχα και εγώ υποστηρίξει σθεναρά τη διατήρηση του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 εδ. β΄, όμως ό,τι δεν έγινε με ρητή αναθεώρηση, επιτεύχθηκε με άτυπη συνταγματική μεταβολή μέσω της σύμφωνης με το δίκαιο της ΕΕ ερμηνείας του Συντάγματος και της «αλληλοπεριχώρησης» του εθνικού Συντάγματος και της έννομης τάξης της ΕΕ. Οφείλουμε συνεπώς όχι μόνο να αποδεχθούμε τη νομολογική και κανονιστική εξέλιξη αλλά και να την αξιοποιήσουμε υπέρ της αναπτυξιακής προοπτικής της χώρας και υπέρ της δυναμικής προσαρμογής και της ευελιξίας των ελληνικών πανεπιστημίων.

Μέσα σε μια ακαδημαϊκή κοινότητα που είναι παγκόσμια και διασυνδεδεμένη, είναι πνευματικός και επιστημονικός επαρχιωτισμός να αναζητά μια χώρα να ανακαλύψει τον τροχό ως προς το νομικό καθεστώς της ανώτατης εκπαίδευσής της. Πρέπει να αξιοποιηθούν όλα τα δοκιμασμένα σχήματα που έχουν διευκολύνει και υποστηρίξει την εκπαιδευτική και ερευνητική άνθηση των πανεπιστημίων και μάλιστα σε χώρες ευρω-

παϊκές, με ανάλογο πληθυσμιακό μέγεθος. Το Brexit καθιστά επείγουσα την ανάγκη για ευέλικτες και διορατικές επιλογές τώρα που αναδιατάσσεται η ευρωπαϊκή αγορά υπηρεσιών ανώτατης εκπαίδευσης και χώρες μέλη της ΕΕ, όπως η Ολλανδία, έχουν προπολλού διαμορφώσει τις προϋποθέσεις να καλύψουν το κενό. Η Ελλάδα έχει σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα που μπορεί να αξιοποιήσει, αν ξεπεραστούν προκαταλήψεις και στερεότυπα.

Προσπαθώντας να περιορίσω τις κοινοτοπίες κάθε ανάλυσης για την ελληνική ανώτατη εκπαίδευση, 47 χρόνια μετά τη μεταπολίτευση που άνοιξε τη συζήτηση για την προοπτική του ελληνικού πανεπιστημίου και 39 χρόνια μετά τον «νόμο πλαίσιο» (Ν 1268/1982) που εγκαθίδρυσε το λεγόμενο «πανεπιστήμιο των ομάδων», οφείλω να αναδείξω δυο θεμελιώδεις στόχους - προϋποθέσεις για όλα τα υπόλοιπα:

Πρώτον, τη ριζική και γενναία απογραφειοκρατικοποίηση του ελληνικού πανεπιστημίου, τη διασφάλιση της νομικής του ευελιξίας, τον απογαλακτισμό του από την ασφυκτική εποπτεία του αρμόδιου υπουργείου, τη δυνατότητά του να κινείται με οργανωτική ταχύτητα, να διαμορφώνει τα αναγκαία εκπαιδευτικά και ερευνητικά σχήματα, να προσαρμόζει τα προγράμματα σπουδών, να χρησιμοποιεί την ελληνική ή την αγγλική ή άλλη ξένη γλώσσα, να εκδίδει τίτλους σπουδών στο πλαίσιο της ισχύουσας ευρωπαϊκής και διεθνούς τυποποίησης και διαβάθμισης, να συνάπτει όλες τις πιθανές μορφές συνεργασίας με εγχώρια και αλλοδαπά πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα αλλά και με διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς και με επιχειρήσεις, τη δυνατότητά του να αντλεί χρηματοδοτικούς πόρους με τη μορφή χορηγιών και δωρεών ή συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων, να προσφέρει προγράμματα κατάρτισης και επιμόρφωσης με φυσική παρουσία ή διαδικτυακά, να οργανώνει κύκλους σπουδών μονοετούς ή διετούς φοίτησης με διασφαλισμένα επαγγελματικά δικαιώματα. Πολλά από αυτά γίνονται, προβλέπονται από την ισχύουσα νομοθεσία ιδίως την πρόσφατη και πάντως δεν απαγορεύονται. Αυτό που χρειάζεται είναι να δημιουργηθεί το κλίμα της θεσμικής χειραφέτησης και ευελιξίας του

πανεπιστημίου. Δεν μιλώ για το συνταγματικό κέλυφος της πλήρους αυτοδιοίκησης αλλά για μια ολοκληρωμένη πρακτική, για μια άλλη νοοτροπία που αφορά πρωτίστως τον νομοθέτη αλλά και την πανεπιστημιακή κοινότητα που από ένα σημείο και μετά φοβάται τον εαυτό της και καταφεύγει στην κρατική εποπτεία ως μέθοδο αντιμετώπισης ζητημάτων που δεν μπορεί να λύσει με τις δικές της εσωτερικές διαδικασίες. Μιλώ επίσης για μια αλλαγή νοοτροπίας στον τρόπο άσκησης του δικαστικού ελέγχου των πανεπιστημιακών πράξεων. Τα δημόσια πανεπιστήμια θα είναι ν.π.δ.δ., όσες επιμέρους δραστηριότητές τους και αν οργανωθούν με τη μορφή ν.π.ι.δ. Όμως το τοπίο θα πρέπει να περιλάβει κατ' ανάγκην και τις μη δημόσιες οντότητες που είτε θα αφεθούν να λειτουργούν σε ένα άλλο επίπεδο τυπικά ασύνδετο με αυτό των ελληνικών πανεπιστημίων, είτε θα ενταχθούν σε πιο δυναμικά και διορατικά σχήματα που δίνουν διέξοδο στις τεράστιες δυνατότητες που έχουν τα δημόσια πανεπιστήμια με το ανθρώπινο δυναμικό και τις υποδομές τους. Όλα αυτά προφανώς θα συνοδεύονται από αξιόπιστους εθνικούς και διεθνείς μηχανισμούς συνεχούς αξιολόγησης των πανεπιστημίων, των επιλογών και των επιδόσεών τους.

Δεύτερον, τη ριζική και γενναία αποκομματικοποίηση των ελληνικών πανεπιστημίων στο επίπεδο των φοιτητών αλλά και στο επίπεδο του διδακτικού προσωπικού. Αυτό απαιτεί καταρχάς τη συμφωνία των βασικών «θεσμικών» πολιτικών κομμάτων να αποσυρθούν από τα πανεπιστήμια με την έννοια του παραδοσιακού συμβατικού κομματικού ακτιβισμού και της εκ του συστάδην μάχης επιρροής. Τα διαφορά «αντισυμβατικά» σχήματα θα επιμείνουν αρχικά, αλλά θα διαπιστώνουν σταδιακά ότι το περιβάλλον αλλάζει. Αυτό δεν είναι καθόλου εύκολο να γίνει διότι η υπάρχουσα κατάσταση διαπερνά οριζόντια το κομματικό σύστημα και όλα τα συστήματα επιρροής μέσα στο πανεπιστήμιο. Το φαινόμενο εδρεύει τόσο στους φοιτητές και τις κομματικές νεολαίες, όσο και στο διδακτικό προσωπικό. Δεν αναφέρομαι σε ένα πολιτικά και ιδεολογικά αποστειρωμένο πανεπιστήμιο, αλλά σε ένα ελληνικό πανεπιστήμιο που μπορεί να συναλλάσσεται με τη διαρκή σύγκρουση αξιών,

Εδώ και δεκαετίες όμως υπό συνθήκες πλήρους λειτουργίας της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου η παραφθορά του «πανεπιστημιακού ασύλου» λειτουργεί δυστυχώς ως πρόσχημα για τη διάχυση φαινομένων βίας και κλίματος ανασφάλειας στο εσωτερικό του πανεπιστημίου

ιδεών, παραδειγμάτων και να πρωτοστατεί στη σύγκρουση αυτή με τον τρόπο και το ύψος που αυτό δεκαετίες τώρα γίνεται στα αξιόπιστα αμερικανικά, βρετανικά, γερμανικά, γαλλικά, βελγικά ή ολλανδικά κ.ο.κ. πανεπιστήμια.

Αυτές οι δυο αλλαγές μπορούν να διαμορφώσουν το περιβάλλον για την αντιμετώπιση όλων των επιμέρους θεμάτων. Σε συνδυασμό μάλιστα με την πρόταση που υποστήριξα ήδη από το 2006 για ένα τετραετές γυμνάσιο και ένα διετές λύκειο «κολλεγιακού» χαρακτήρα που θα μπορεί να συνεργάζεται με το δίκτυο των ελληνικών πανεπιστημίων και να προσφέρει ένα πρόγραμμα σπουδών παρόμοιο με αυτό του IB. Το σύστημα απονομής του απολυτηρίου αυτού θα είναι εθνικό, διαφανές και θεσμικά αδιάβλητο, αλλά όχι γραμμικό, όπως αυτό των εισαγωγικών εξετάσεων των τελευταίων ετών χρόνων. Ούτε θα είναι σύστημα μόνο της μιας ή έστω των δυο ευκαιριών που καθορίζουν αμετάκλητα τη σχέση ενός νέου ανθρώπου 17-19 ετών με την ανώτατη εκπαίδευση.

Ζητήματα φύλαξης και ασφάλειας υπάρχουν βέβαια σε όλα τα πανεπιστήμια που αντιμετωπίζουν διάφορες εκδοχές βίας. Από μοναχικούς οπλοφόρους που πυροβολούν και δολοφονούν φοιτητές ή διδάσκοντες σε ένα αμερικανικό πανεπιστήμιο με πολύ ακριβά δίδακτρα, μέχρι οργανωμένες ομάδες «αναρχοαυτόνομων» που θέτουν υπό ομηρία και προσβάλλουν την αξιοπρέπεια του πρύτανη ενός ελληνικού δημοσίου πανεπιστημίου. Η φύλαξη του πανεπιστημιακού χώρου ανήκει προφανώς, στο πλαίσιο της πλήρους αυτοδιοίκησης, στην ευθύνη και αρμοδιότητα των πανεπιστημιακών αρχών, που διαθέ-

τουν σχετική υπηρεσία ή συνάπτουν σύμβαση παροχής σχετικών υπηρεσιών από διαπιστευμένες ιδιωτικές επιχειρήσεις. Η ασφάλεια όμως με την έννοια της αποτροπής και της καταστολής του εγκλήματος ανήκει για όλη την ελληνική επικράτεια, χωρίς εξαιρέσεις, στην αρμοδιότητα της εισαγγελικής αρχής βραχίονας της οποίας είναι η Ελληνική Αστυνομία. Όταν αυτή η απλή και αυτονόητη διάκριση ισχύει για την τοπική αυτοδιοίκηση που ξέρει την αποστολή και τα όρια της δημοτικής αστυνομίας σε σχέση με την αποστολή της εισαγγελικής αρχής και της αστυνομίας, ισχύει κατά μείζονα λόγο για τα αυτοδιοικούμενα ΑΕΙ, η πλήρης αυτοδιοίκηση των οποίων είναι καθ' ύλην και όχι κατά τόπο. Η εισαγγελική και αστυνομική αρχή οφείλει να οργανώσει τον αποτελεσματικό τρόπο άσκησης της αρμοδιότητάς της στο πλαίσιο της αρχής της αναλογικότητας. Μπορεί συνεπώς η αρχική παρουσία να είναι ήπια και άοπλη ενώ στη συνέχεια, αν απαιτείται από τις περιστάσεις, μπορεί η παρουσία της αρχής να είναι πιο έντονη με σεβασμό πάντα στη αρχή της αναλογικότητας και τους σχετικούς επιτακτικούς κανόνες του Συντάγματος και της ΕΣΔΑ.

Τις περιόδους δικτατορικών καθεστώτων ή ελλιπούς λειτουργίας των εγγυήσεων της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, το πανεπιστημιακό άσυλο ως διεκδίκηση και ως έσχατο καταφύγιο με θεματοφύλακες τους ακαδημαϊκούς δασκάλους και τα πανεπιστημιακά όργανα, είχε νόημα. Εδώ και δεκαετίες όμως υπό συνθήκες πλήρους λειτουργίας της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου η παραφθορά του «πανεπιστημιακού ασύλου» λειτουργεί δυστυχώς ως πρόσχημα για τη διάχυση φαινομένων βίας και κλίματος ανασφάλειας στο εσωτερικό του πανεπιστημίου. Η ακαδημαϊκή ελευθερία με τη μορφή της πρόσκλησης οποιουδήποτε ομιλητή (εντός μάλιστα συνταγματικού φάσματος) στο πανεπιστήμιο, δεν ισχύει στην πράξη. Τα πανεπιστημιακά ιδρύματα αναζητούν συχνά χώρους εκτός πανεπιστημίου για να διοργανώσουν με ασφάλεια πανεπιστημιακές εκδηλώσεις ή τελετές. Αυτό σημαίνει έλλειμμα ακαδημαϊκής ελευθερίας εντός των πανεπιστημίων. Και αυτό δεν μπορεί να εξακολουθήσει να γίνεται ανεκτό. ☒